

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Притули Олександра Леонтійовича

«ФІЛОСОФІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

ОСОБИСТОСТІ-ЗАХИСНИКА ВІТЧИЗНИ

(ІСТОРІОСОФСЬКИЙ ТА СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТИ)»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук

зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дещо підважена постмодерністською критикою метанаративів, проблематика філософії духу, втім, не була знищена цією критикою, а лише загартувалася і набула новітніх ідей і конотацій. Так і тема громадянського виховання, яка звучить дещо пафосно і викликає деякі сумніви у мирний час, у добу війни знову здобуває свій справжній голос і повне звучання. Яскравим доказом цієї істини постає дисертаційне дослідження Олександра Леонтійовича Притули, у якому «дух нашої давнини» набуває нечуваної актуальності для сучасних битв за незалежність України. Історичні та культурологічні дослідження козацької педагогіки завдяки їх осмисленню з позицій філософії освіти розкривають теми філософської антропології і історіософії, а сучасні вправи з бойового гопака пробуджують генетичну пам'ять нащадків тих багатьох поколінь українців, які билися, вмирили і перемогли за ідею власної державності і національної гідності.

Дану дисертацію вирізняє концептуальна послідовність, докладність і яскравість доведень окремих її положень, завдяки чому можна впевнено твердити, що сформульована автор системно досягав мети свого дослідження. Цією метою було – здійснити філософсько-освітній аналіз громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни в історіософському та світоглядному аспектах з урахуванням національних військово-культурних традицій і сучасних безпекових викликів. Для досягнення цієї мети дисертант сформулював релевантні їй завдання,

виконання яких структурно обумовило будову дисертаційного дослідження і спосіб викладу її матеріалу. Дотримання автором свого бачення воєнно-патріотичного виховання як основи патріотичного виховання в умовах війни мало своїм кінцевим результатом формулювання положень новизни, винесених дисертантом на розгляд на початку своєї роботи та висновків в кінці дисертаційного дослідження, які розвивають і конкретизують цю новизну.

Дисертаційне дослідження Олександра Леонтійовича Притули, поза сумнівами, має свої сильні сторони, на розгляді яких варто зупинитися окремо.

У першому розділі свого дослідження **«Теоретико-методологічні підвалини аналізу проблеми громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни»** дисертант зосереджує увагу на розгляді громадянського виховання як основного об'єкта свого дисертаційного дослідження та обґрунтовує вирізнення свого предмету дослідження у цьому об'єкті – історіософського та світоглядного вимірів громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни в умовах соціокультурної трансформації українського суспільства. Дисертант належним чином аналізує, зокрема, напрацювання як праці філософів освіти, так і різних сучасних українських дослідників – істориків, культурологів, політологів, які концептуалізують завдання громадянської освіти кожен зі свого аспекту розгляду цього об'єкту дослідження. Результатом конструктивно-критичного розгляду цих розвідок стало більш чітке визначення дисертантом власного предмету дослідження та його методології, яка є філософською, завдяки чому забезпечує міждисциплінарний підхід до дослідження феномену громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни. Завдяки оригінальній філософській концептуалізації автор поєднує переваги, які дають більш теоретичні ціннісний та світоглядний підходи до проблеми з історіософським та культурологічним підходами, які відрізняє контекстуальність і зануреність у національно-культурну специфіку

виховання свідомого і відповідального громадянина України. Завдяки цьому дисертантом було уточнено «зміст і структуру філософських засад громадянського виховання, що включають аксіологічну спрямованість, духовно-моральні цінності, світоглядну самосвідомість та культурну спадкоємність» (с. 26). Можна також додати, що автор акуратно співвідносить філософські та наукові пошуки з нормативними документами українського законодавства – а це не лише додає до філософської аргументації практичну складову, але також і до державної концепції філософське обґрунтування. Таким чином, дисертант на власному прикладі демонструє кращі зразки того, яку важливу роль для свідомого і відповідального громадянина має «виховання здатності робити самостійні висновки, брати активну участь у громадському житті, здобувати уміння та навички адаптації до змін та нових суспільних відносин, формувати адекватну орієнтацію» (с. 53). Особливу актуальність має третій підрозділ першого розділу – звернення до українських військових традицій у вихованні воїна-захисника Батьківщини: тут дисертант робить огляд найважливіших попередніх досягнень вітчизняних дослідників і на цій основі робить обґрунтований висновок, що «дослідження українських військових традицій дає змогу представити їх як невід’ємний складник системи виховання воїна-захисника Батьківщини» (с. 93).

У другому розділі **«Історіософський вимір громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни»** автор аналізує, зокрема, основні етапи становлення громадянської позиції особистості-захисника Вітчизни – у докозацьку та козацьку добу. Тут автор не лише генерує набутий історико-науковий досвід, але розвиває важливі історіософські «ідеї про інтеграцію історико-культурної спадщини (зокрема козацьких традицій) у сучасні освітні практики громадянського та військового виховання» (с. 28). Зокрема, автор доводить, що «козацька педагогіка гармонійно поєднувала традиційні педагогічні принципи із власною системою формування світоглядних орієнтирів молоді» (с. 166). На фоні того, що автор особисто

фундаментально займається на практиці відродженням кращих морально-виховних козацьких традицій у сполученні з практикуванням окремих видів козацьких бойових мистецтв, особливо переконливо виглядають його судження щодо теоретичних розробок «кабінетних» учених-істориків.

У третьому розділі свого дослідження **«Світоглядний вимір громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни»** дисертант підходить до суті розгляду ціннісно-світоглядних засад виховання особистості-захисника Вітчизни в Україні. Можна стверджувати, що таке виховання є питомо європейським за своїм духом – щонайменше беручи до уваги, що «лицарське виховання базується на розвиненій національній самоідентифікації особистості, її відчутті приналежності до національної спільноти та усвідомленні важливості такої причетності» (с. 192), а якраз лицарство було характерною рисою козацької педагогіки. У цьому розділі знаходять своє переконливе обґрунтування такі положення новизни даної дисертації. Передусім, тут докладно аргументовано «авторське визначення громадянського виховання як процесу формування національної самосвідомості громадян на основі розвитку патріотизму як інтегративної якості свідомого громадянина, дієздатного, становлення свідомого громадянина, патріота, професіонала, розвиток патріотизму як інтегративної якості особи, яка їй дозволяє відчувати себе дієздатною у моральному, соціальному, політичному та юридичному вимірах, готовою до захисту своїх країни та народу» (с. 26). Саме на основі життєвого і концептуального опертя на кращі українські національні і передусім відроджені козацькі традиції автор зрештою пропонує «авторську концепцію світоглядних перспектив розвитку військово-патріотичного виховання сучасної української молоді, що базується на філософському осмисленні нерозривної єдності свободи і гідності особистості із її боротьбою за державність політичної нації як своєї духовної спільноти, і інтегрує культурно-естетичний, морально-рефлексивний та фізично-спортивний виміри освіти для зростання

патріотичної самосвідомості, мобілізаційної готовності та лідерського потенціалу молоді» (с. 27).

Надзвичайно прагматично важливими і перспективними для практичного втілення їхніх ідей є четвертий і п'ятий розділи дисертації. У четвертому розділі дисертації **«Філософські засади бойових мистецтв: потенціал для громадянського виховання»** дисертант звертається до виявлення специфіки бойових мистецтв як засобу виховання молоді. Варто підтримати тезу автора, що «українська молодь має вивчати не тільки фізичні вправи в межах певної системи бойового мистецтва, а й засвоїти філософію його застосування, проаналізувати життєвий шлях яскравих особистостей – засновників цих шкіл» (с. 241). Дисертант розкриває обґрунтування цієї теми у режимі практичної філософії – конкретизуючи різні можливості і різні завдання для різних вікових, гендерних та інших цільових груп виховання. Окремо варто наголосити на формуванні вольових якостей і навичок командної роботи, які бойові мистецтва формують чи не краще як будь-які інші виховні засоби. Так, у цьому розділі, зокрема, обґрунтовано «положення про значущість національної системи бойових мистецтв як засобу формування громадянських чеснот, сили духу та морального самоконтролю» (с. 28). Справді, у різних країнах світу і у різні часи бойові мистецтва виникали і розквітали у добу небезпеки для національної культури і самого існування того чи іншого народу, а удосконалення майстерності у бойових мистецтвах всіма визнавалося не просто як засіб оборони, але як вищий вияв відданості і самопожертви своїй країні.

П'ятий розділ – **«Сучасне військово-патріотичне виховання та бойовий вишкіл української молоді: проблеми та перспективи»** – є особливо значущим для вирішення основних завдань дисертаційного дослідження, адже він вказує на окремі ключові напрями розвитку виховного потенціалу бойових мистецтв в Україні, що важко переоцінити в умовах протистояння російській військовій навалі. Саме у цьому розділі обґрунтовано такі пункти новизни: уточнено «поняття «громадянська компетентність» у

контексті військово-патріотичного виховання як системи знань, умінь, переконань і дій, що сприяють готовності особистості до захисту держави» (с. 27). Саме на прикладі вірності Україні найбільш переконливо звучить таке положення дисертації, як «визначення духовно-етичних засад військової підготовки як філософсько-педагогічної системи цілей, цінностей і смислів, що формують особистість захисника Вітчизни» (с. 28). Важливим є теоретичний внесок дисертанта у розробку «філософські засади громадянського виховання особистості як захисника держави в контексті сучасних безпекових викликів» (с. 28), але передусім варто відзначити можливість удосконалення наявних і розробки нових навчальних курсів і освітніх модулів дисциплін «Філософія освіти», «Військово-патріотичне виховання», «Етика захисника Вітчизни», «Громадянська освіта».

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації Олександра Леонтійовича Притули є доволі переконливо обґрунтованими завдяки використанню ним широкої історичної бази, вдало обраної методології, а також практичної апробації автором багатьох ідей цієї дисертації на власному досвіді – як у загартовуванні ним власного козацького духу, так і у його організаторській та виховній діяльності з молодшими поколіннями українців. Також основі ідеї дисертації достатньою мірою були апробовані у наукових публікаціях – у його наукових статтях та опублікованих тезах виступів дисертанта на наукових конференціях. Автор коректно і деталізовано визначив мету свого дослідження, адекватно меті сформулював його об'єкт і предмет, а також визначив низку взаємопов'язаних важливих наукових завдань. Матеріали здійсненого дослідження можуть слугувати хорошою основою для розробки нормативних і спеціальних курсів з патріотичного виховання, підготовки відповідних підручників і навчальних посібників із філософії освіти, соціальної філософії, філософії історії, політичної філософії та культурології.

Зокрема, автор ціннісно зріло і концептуально виважено підходить до дослідження як філософських, так і культурологічних, історичних та

політологічних текстів на тему патріотичного виховання. Виховання особистості воїна-патріота було проаналізовано автором не лише як ядро такого виховання, але і як потужний суспільний чинник опору агресору у його жорстокій і підступній війні, яка прагне не лише знищити українців фізично, але й зламати їхній дух і прагнення до свободи. Потенціал позитивного належного патріотичного виховання на загальну суспільну мобілізацію в умовах війни ще далеко не вичерпано. Втім, дисертант робить вагомий внесок у вирішення цього масштабного і перспективного завдання.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження в цілому, слід все ж висловити кілька зауважень та побажань.

По-перше, дисертант не надав окремого концептуального аналізу поколінь, хоча цей термін є одним з найбільш уживаних у його дисертації. Тоді як визначення педагогічних і зокрема виховних завдань потребує конкретики, які визначають концепції поколінь, наприклад, концепції циклів поколінь. Адже доволі суттєво відрізняються покоління «переможців» другої світової війни і покоління їхніх дітей – так званих «бебібумерів», або ж покоління народжених у 60-70 роки ХХ століття (покоління Х), народжених у останні десятиліття ХХ століття (покоління Y) і покоління так званих «міленіалів», або ж покоління Z. По всьому світу це – різні покоління. Їх однаково сформували спочатку дві світові війни, а згодом розпад СРСР як глобальні історичні злами. Але й у кожній країні є свої суттєві особливості формування цих поколінь. Судячи з тексту рукопису, автор зосередився на дослідженні світовідчуття свого покоління, але встановити успішний виховний діалог між поколіннями можна лише беручи до уваги їхні характерні риси.

По-друге, автору варто було би доповнити історичну ретроспективу становлення особистості як захисника Вітчизни також перспективами, які постають нині для такої особистості – зокрема, уже сьогодні маємо визнати, що війна все більшою мірою переходить у кіберпростір, а звична нам реальність наповнюється елементами цифрової реальності і пронизується

практично в усіх сферах новітніми цифровими технологіями та базованими на них пристроями – на війні це, передусім, дрони та роботи. Автор же швидше стримано ставиться до цієї проблематики. Так, наприклад, вже у першому розділі він зауважує: «Жодні цифрові методи та соціальні технології, націлені на збереження громадянської ідентичності, що можуть запропонувати органи державної влади України, не можуть замінити здатність людини критично мислити...» (с. 53 дисертації). При всій слушності цієї тези, вона не може заперечити того, що і цифрові методи теж потрібні, адже критичне мислення також не може їх замінити – просто у кожного з цих методів є свій функціонал і користуватися варто обома.

По-третє, створюючи концепцію громадянина-захисника Вітчизни, автору варто було також створити хоча би ескізно концепцію його антипода, умовно кажучи, «громадянина-ухилянта». Це дозволило би краще окреслити не лише своєрідність феномену громадянина-захисника Вітчизни, але й краще проаналізувати ризики його розгортання. Адже кожен громадянин у добу війни переживає момент істини, у який він має визначитися – ким він стане, коли війна торкнеться його безпосередньо. Відповідно, людина може схилитися до одного з цих двох протиборчих світоглядів. Але ж є ще й третій – світогляд пацифіста. А можливо, варто виокремити ще й інші альтернативи чи доповнення образу героя-захисника саме як воїна – наприклад, працівника тилу чи волонтера. Щодо останніх згадки у дисертації трапляються, але переважно як майже синонімічні до образу воїна – тоді як це доволі відмінні типи світоглядів. Отже, дисертанту варто було би ширше розглянути спектр поширених світоглядів громадян у добу війни.

По-четверте, автору варто було би ширше залучити до уваги світовий досвід скаутингу, а не лише зупинятися на його основній українській версії – організації «Пласт» (с. 294-299). Натомість, доволі розлоге звернення у дисертації до аналізу радянської спадщини (с. 278-294) могло би бути корисним швидше з погляду її послідовної деконструкції і критики як світоглядно чужої для незалежної України. Втім, автор і тут вбачає

можливість для тяглості традицій, що видається все ж більш сумнівним, аніж корисним для української справи. Все ж, на завершення автор цілком слушно привертає увагу до розмаїття сучасних власне українських юнацьких військово-спортивних організацій, серед яких важливе місце посідає «Спас» та опанування бойового гопака (с. 299-314). Тому у дисертації слід було би швидше змінити ціннісні акценти щодо радянської спадщини і додати відповідний світовий досвід.

По-п'яте, у дисертації трапляються мовні огріхи та одруки, які, втім, не перешкоджають адекватному розумінню сенсу авторської позиції в цілому та окремих її аспектів.

При цьому слід зазначити, що висловлені побажання і зауваження лише вказують на деякі нереалізовані можливості. Тоді як новизна, актуальність даної дисертації, значущість і обґрунтованість її концепції, її теоретичне та практичне значення в цілому не викликають сумніву.

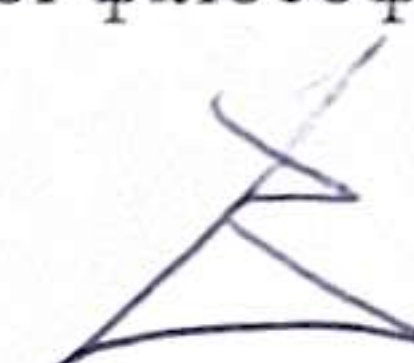
В цілому ж дисертація Олександра Леонтійовича Притули є оригінальним, доказовим, концептуально послідовним і завершеним науковим дослідженням, в якому отримано суттєво нові наукові результати, які в сукупності дають підстави стверджувати, що мету дисертації – здійснити філософсько-освітній аналіз громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни в історіософському та світоглядному аспектах з урахуванням національних військово-культурних традицій і сучасних безпекових викликів – успішно досягнуто. Дане дисертаційне дослідження при цьому є філософсько-освітнім за своєю методологією, понятійним апаратом та засобами доведення. Відповідно, у дисертації вперше в українській філософії освіти здійснено цілісну концептуалізацію громадянського виховання особистості-захисника Вітчизни в історіософському та світоглядному вимірах, що ґрунтується на інтеграції національних військово-культурних традицій, філософських засад бойових мистецтв та аксіологічних орієнтирів сучасного українського суспільства в умовах воєнних викликів. Також автором здійснено сутнісні узагальнення

досягнутих раніше вітчизняними та зарубіжними дослідниками здобутків щодо проблематики дисертації. На цій основі дисертант розвиває один з важливих напрямів сучасної філософії освіти – світоглядно-історіософський підхід до громадянської освіти. Зміст автореферату дисертаційної роботи Олександра Леонтійовича Притули є тотожним основним положенням її рукопису, а сам рукопис є оригінальним текстом.

Подана до захисту дисертація Притули Олександра Леонтійовича «Філософія громадянського виховання особистості-захисника вітчизни (історіософський та світоглядний аспекти)» виконана на належно високому теоретичному і методологічному рівнях, відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197, а її автор цілком заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.І. Бойченко

Підпис засвідчує
Вчений секретар НАУ
КАРАУЛЬНА Н.В.
03.12.2025

